

Vladimir GRUJIĆ

Kad god se pažnja istraživača zadrži na raznovrsnoj i plodnoj društveno-kulturnoj aktivnosti Vase Pelagića, ne može se oteti utisku da je to vanredna ličnost u razvitku našeg socijalnog života. Iako pripada poznoj fazi utopijskog socijalizma, čiji je predstavnik u jugoslovenskih naroda, misaona i politička evolucija Vase Pelagića predstavlja splet uticaja racionalizma, kosmopolitizma, demokratsko-revolucionarnih i socijalističkih strujanja doba kome je pripadao.

Izdvajajući iz velikog kompleksa izvesne rezultate tog učitelja socijalizma iz poslednjih decenija prošlog stoleća, čiji su rad i shvatanja elektički, moguće je posebno istaći one koji se nalaze u najtešnjoj vezi s pitanjima iz realnog, zdravstvenog i ekonomskog kretanja društva.

Sa osobito istaknutom crtom prosvetitelja Vasa Pelagić odskaka u onim delima gde raspravlja i populariše znanja iz oblasti higijene, odnosno dijetetike. Na taj način program svog socijalno-političkog i kulturnog rada zasniva na onim problemima i rešenjima od kojih očekuje najveću korist. U Pelagićev minimalni socijalni „trebnik”, kako on to kaže, pre svega ulaze principi i zahtevi bez kojih se ne može zamisliti zadovoljan i srećan život ljudi. To je telesno i duševno zdravlje — glavna poluga i ličnog i društvenog progresa.

I

Sasvim je neobično izgledalo savremenicima njegovim, a osobito fra Grgi Martiću, koji o tome piše u svojim „Zapamćenjima”, što Pelagić kao upravitelj i nastavnik banjalučke Bogoslovsko-pedagoške škole u dvorištu vrši gimnastičke vežbe sa svojim učenicima. Tu činjenicu je trebalo navesti da bi se sa prakse koju je sprovodio kao starešina Bogoslovsko-pedagoške škole u Banjaluci mogao da nazre pravac telesnog vaspitanja koji on preduzima na počecima svog javnog rada (1).

Zdravlje je osnovni činilac čovekova života i napretka, te pitanju telesnog razvitka Pelagić poklanja najviše svojih misli, gotovo kroz sva dela. U „Stvarnom narodnom učitelju”, knjizi koja treba da je „rukovođa za zdrave i bolesne, stare i mlade učitelje, roditelje, seljake, varošane”, i napisanoj „prema najnovijim rezultatima nauke, po raznim domaćim i

stranim izvorima", pisac vidi takvu vrednost zbog čega „radi oko pet godina dan i noć" da izađe i peto izdanje „koje će biti dva puta veće od četvrtog" (2).

Otkako je utvrdio da je „prava i večna potreba svakom čoveku da steče što više znanja o zdravlju čoveka, marve i bilja, i o srećonosnom uređenju i školovanju društva", Pelagić izlaže poglede da bi ojačao „sva tri zdravlja": telesno, umno i moralno. Prvome daje počasno i odlučujuće mesto i ulogu; od dijetetike-higijene očekuje najviše, jer je telesna krepkost glavni faktor progresa. „Zdravlje je — ističe ovaj prosvetitelj — osnova i tvorac svake privrede, a privreda je ogrtač ljudskog kulturnog života". Zbog toga je pisac usredsredio pažnju na izlaganje značajnih rezultata higijene svoga doba, kao i empiričkog lekarstva, specijalno hirurgije. Pelagić je narodno iskustvo marljivo skupljao, sredi-vao, proveravao ga, pa je njegovo glavno delo „Stvarni narodni učitelj" postalo vrlo omiljena i cenjena lektira, neobično prihvaćena i širena enciklopedija svoje vrste (3).

Limari, opančari, krojački pomoćnici, terzije, užari, sitnozanatlijski osiromašeni sloj, kao i ugroženo seljaštvo i seoski učitelji nalaze pomoći, savete i utehe u delima Vase Pelagića (4).

Štampani odzivi i zahvalnice iz naroda o glavnom delu socijalističkog prosvetitelja u periodu 1890—1896. godine mnogobrojni su i rasuti u listovima: „Zlatibor", „Dnevni list", „Zanatlijski savez", „Mali žurnal", „Takovo", „Socijal-demokrat".

Važniji odeljak od „lekarskog" u „Stvarnom narodnom učitelju" odnosi se na preventivne mere u vezi s korišćenjem prirodnih dobara kao faktora u održavanju zdravlja i jačanju fizičke snage čoveka. Idući za narodnom izrekom: „Bolje je sprečiti nego lečiti", pisac je izložio sve što je potrebno znati o vazduhu, suncu i vodi.

II

Glavni uzrok zbog čega neodložno treba pristupiti preuređenju škola, pre svega, leži u tome što „... Omladina školska i narodna iz dana u dan biva sve slabija, sitnija, bleđa, kržljivija, nervoznija, guravija, i uopšte bolešljivija i razvratnija" (5). A što je seosko stanovništvo rđavo raspoloženo prema postojećoj školi, pored toga što ne daje znanja i umenja za realne životne potrebe, leži u činjenici jer „mu stvara sinove slabe".

Vasu Pelagića neobično zabrinjava zdravstveno stanje škoske omladine. Iz zvanične srpske državne statistike vidi da je, na primer, u 1873/74. školskoj godini ostavilo školu zbog opasnih bolesti i smrti 2.246 seoskih i varoških učenika. Od njih razbolelo se 1.328 seoske dece i umrlo 298; od varoških đaka obolela su 1.682, a umrlo 425. Loše je zdravstveno stanje i mladež propada zbog nehigijenskih školskih zgrada u kojima se izvodi nastava, gde nekad i stanuje, kao i zbog rđave hrane (6).

Pre svega školu — javno vaspitanje i obrazovanje treba staviti u najpovoljnije uslove s obzirom na higijenske zahteve da bi se uspešno vršilo zdravstveno kultivisanje narodnog podmlatka. Zato „... Avlija i bašta školska, to jest prostor oko škole, treba da bude širok u najmanju ruku oko 200 metara i toliko dugačak. To je nužno — dodaje Pelagić —

kako za čistoću vazduha, tako i za igranje i za odmor učenika i pomenutu zasadu, koja je u isto vrijeme i ukras varoši i sela, a dika opštine i naroda" (7).

Zelenila, „zasada drveća" treba da bude što više u neposrednoj okolini škole, ali da je udaljeno bar deset metara od prozora „zbog dobijanja svetlosti u učionice" (8).

Od ne manje važnosti jeste da ako u blizini škole nema reke ili jezera, onda treba sagraditi i uvek čisto održavati veliki bazen za kupanje i plivanje, „jer time se jako osnažava zdravlje tijela i uma i otklanjaju od dece i ljudi mnoge bolesti i nemoći. Kupatilo — nastavlja pisac — može biti i van školske avlije, da bi tako moglo poslužiti i odraslom narodu i učenicima" (9).

I letnjih i zimskih meseci valja stvarati uslove za sve veće korišćenje prirodnih dobara u interesu zdravlja i omladine i „ostarine". Zbog toga, „... U zimsko vrijeme tamo će se naročitim načinom udešavati od leda točiljalište, da se djeca od site volje točiljaju, jer je to za njih krupan kolut u nizu kolutića koji sastavljaju njihovo zdravlje, stasitost i obje energije. To je duša dječjem razviću i očvršćavanju. To je u isto vrijeme — dodaje autor — i jedna osobita vještina, koja poslije blagodetno upliviše na tijelo i um učenika i koja ih nauči da se vješto uzdržavaju od padanja, na koja smo izloženi vrlo često, u sadašnjem našem životu i podneblju" (10).

Vasa Pelagić je imao prilike da dobro upozna život kako srpskog, isto tako bugarskog i hrvatskog naroda, i čvrsto je uveren da u izgrađivanju bolje budućnosti valja početi od najmlađih. Zato „... Treba podignuti i i marljivo izdržavati po jedno dečište, zabavište za djecu... Počem se ovakva dečišta uređuju jedino radi boljeg jačanja telesnog i umnog mladog naraštaja, od čega zavisi i mišićna i mozgana energija i genijalnost, to dečista ta moraju biti uzvišena, prostrana i vešto zasađena sa onom zasadom krupnih i sitnih biljaka, koje su najzdravije, i koje će trebati u životu ljudskom bilo za zdravlje, bilo za privredu, bilo za lekariju, bilo za ukras. Borova zasada — naglašava pisac — ne sme izostati" (11).

Slično onome što je tražio za učenike, Pelagić i za decu predškolskog uzrasta zahteva „kupatilo dečije s plivaonicom. Jer kupanje i plivanje — opet naglašava pisac — to sve je jaka poluga za razvijanje zdravlja i tela omladinskog" (12).

Radi zdravlja i duševne jačine, puno korišćenje sunca, vazduha i vode neka na svakom koraku upućuje roditelje i vaspitače da deca budu „u zagrljaju sunčane svetlosti i čistog otvorenog vazduha".

Kao prirodni izraz težnje za fizičkim jačanjem treba smatrati dečje igre. U njima mladež nalazi najomiljenije zanimanje pomoću koga se normalno razvija. Zbog toga, „... Teško i tri put teško onoj bjednoj djeci, kojoj roditelji ne daju dovoljno igrati niti slobodnim biti" (13). Što je sunce za biljke i proleće, to je sloboda i kretanje za mladež, pa zato treba da igra, skače, trči, peva, zvižduće, „radi i zbori u čistom vazduhu u otvorenom prostoru" (14). Naročito su korisne šetnje uz marš i pesmu. Gdekad su one zabavne, a gdekad poučne, kao, na primer, u cilju upoznavanja lekovitog bilja. Neophodno je da se dvaputa nedeljno mlađi i stariji učenici izvode u šetnju.

Pelagić je čvrsto uveren da zdravlje, telesnu snagu, naročito u mladosti, treba intenzivno razvijati. Jer, čovek se može umno usavršavati i do četrdesete godine, samo ako je „tjelesno potpuno razvijen i zdrav“ (15).

Zamišlju o reformi obrazovanja i vaspitanja radi potpunog razvijanja intelektualnih snaga omladine Vasa Pelagić ne gubi iz vida osnovne zadatke škole, s obzirom na zdravlje i telesnu kulturu. On se zalaže za vaspitanje i obrazovanje koje bi se u punoj, aktivnoj očiglednosti sprovodilo izvan učionica, u prirodi, na slobodnom prostoru i čistom vazduhu. U školama paviljonskog tipa, gde je obilje zelenila i čistog vazduha, po Vasi Pelagiću je najpogodnije sprovoditi sve oblike nastave, osobito kada je lepo vreme, toplijih dana.

Pisac brojnih dela sa socijalno-medicinskom i pedagoškom problematikom, najviše ceni higijenske, preventivne mere. Ako se treba lečiti, preporučuje da se bolesnik najpre osloni na prirodna sredstva, a ne na lekamente. Taj veliki zdravstveni prosvetitelj naročito preporučuje lečenje suncem, vodom i bavljenjem na čistom vazduhu.

Letnjih lepih dana mladež valja stalno izvoditi „na zelen“, u slobodni i čisti vazduh, i tamo gde se telo može izlagati suncu. Kupanjem u hladnoj vodi naročito se krepiti i snažiti organizam. Po Pelagiću, to čini čoveka „bistrim, okretnim, pametnim i vrlo zdravim“, pa zato daje savete i kada se ne treba kupati u hladnoj vodi (16). Mислеći najviše na školsku omladinu, „... Još veće dobro učinili bismo da bi letom u nekom ladniku djecu na otvorenom vazduhu obučavali, koji na uzvišenom suvom i čistom mjestu treba da stoji“ (17).

Za sve ljude, mlade i stare, naročito radi zdravstvene i ekonomske koristi, po Vasi Pelagiću, kao društvenom i kulturnom reformatoru, neophodno je „da se utvrdi zakon po kome će se svaka kuća i druga društvena zgrada graditi po planu i zahtevu nauke o zdravlju. Ni najmanja zgrada — podvlači pisac — ne sme se drukčije graditi, jer dosta je narod čamio i padao u bolest i smrt, zbog nezdravih staništa i radišta“ (18). A od opšte zdravstvene i privredne koristi će biti i to kad se pored puteva „i glavnih putanjica zasadi pravilan red krupnih i granatih i lisnatih drveća“ (19).

U svojoj opštoj revnosti za što pravilniji telesni razvitak, odnosno čuvanje i jačanje zdravlja, Pelagić ne smeće s uma ni savremene napredne poglede o ishrani. Jer, „ko zna koliko koristi zdravlju tela i mozga zelen i razna povrća, kao: grašak, mahune, razni graovi, razni lukovi, kupus, rotkva, ren, kelj, mrkva, keleraba, crveni patlidžan, bostan, kiseljak, pazija, loboda, karfiol, jagode i razni graovi kad se uzrnevlje, i onda kad sasvim sazru, velimo, ko to zna, on će samo i znati i hteti oceniti ovaj naš predlog za održavanje i usavršavanje seoskog zajedničkog gradinarstva, povrtarstva, koji su rodovi posve krupna činjenica narodnog blagostanja i zdravlja“ (20).

Vrednost navedenih Pelagićevih misli o vrstama hranljivih namirnica utoliko je veća kad se ima na umu da se u njegovo doba, a i mnogo docnije, vrlo malo znalo za ulogu voća i povrća, a ništa o ulozi vitamina u ljudskoj ishrani.

*
* * *

Ideje o higijeni i dijetetici, kao i postupci u savremenoj socijalnoj medicini moraće da zauzmu svoje pravo mesto i ulogu. Obim pojma balneologije u današnjem životu sve se više širi, u prvom redu zbog toga što se vazdušno sunčanje i kupanje u običnoj rečnoj, jezerskoj ili morskoj vodi mora da uključi u njegovu sadržinu, čime ona postaje ne samo bogatija, već i suštinski podignuta na viši stepen. U tom smislu Vasa Pelagić kao zdravstveni prosvetitelj prethodi našem vremenu; postaje preteča modernih pogleda o korišćenju onih prirodnih dobara bez kojih se preventiva ne može dokraja uspešno sprovoditi.

Navedeni izvori — literatura

- ¹ Grujić V.: Pogledi Vase Pelagića o fizičkom, umnom, moralnom i estetskom vaspitanju. Naša škola, 9—10, Sarajevo, 1925, str. 451. — ² Pelagić V.: Stvarni narodni učitelj, iz pisma Boži Saviću, izdavaču; u Požarevačkom zatvoru, 3. marta 1898. — ³ Grujić V.: Okviri i domašaj rada Vase Pelagića na obrazovanju odraslih. — Naša škola, 5—6, Sarajevo, 1963, str. 317, 318. — ⁴ Rukopisna zbirka Vase Pelagića. Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković u Beogradu, I br., 826. — ⁵ Pelagić V.: Stvarni narodni učitelj. Str. 663. — ⁶ Grujić V.: Pogledi Vase Pelagića o fizičkom, umnom, moralnom i estetskom vaspitanju. Naša škola, 9—10, Sarajevo, 1925, str. 451, 452. — ⁷ Pelagić V.: Izabrani spisi, II, O preobražaju škole i njene okoline, Sarajevo, 1953, str. 118. — ⁸ Ibidem. — ⁹ Ibidem. — ¹⁰ Op. cit., 120. — ¹¹ Pelagić V.: Narodni dobrodoša. Beograd, 1889, str. 2. — ¹² Op. cit., str. 3. — ¹³ Pelagić V.: Pokušaji za narodno i lično unapređenje. Beograd, 1871, str. 40. — ¹⁴ Pelagić V.: Nova nauka o javnoj nastavi. Beograd, 1891, str. 33. — ¹⁵ Pelagić V.: Kako treba da se školujemo. Beograd, 1881, str. 12. — ¹⁶ Pelagić V.: Rukovođa za srbsko-bosanske, ercegovačke, starosrbijanske i makedonske učitelje, škole i obštine. Beograd, 1867, str. 35. — ¹⁷ Pelagić V.: Pokušaj za narodno i lično unapređenje. Str. 106. — ¹⁸ Pelagić V.: Narodni dobrodoša. Str. 17. — ¹⁹ Op. cit. 39. — ²⁰ Op. cit. 7.

VASA PELAGIĆ' WORK ON NATURAL FACTORS OF HEALTH AND EDUCATION

Vladimir GRUJIĆ

Out of the abundant work of Vasa Pelagić on the health problems, his principal work "The real folk teacher" has to be especially pointed out. There, the author discusses the preventive measures in connection with the utilization of natural goods as a factor of maintenance the good health and physical strength of the humans.

From the official Serbian National Statistics Vasa Pelagić took out the data concerning 2246 pupils from country and town regions who had left their schools in 1873—74 on account of severe diseases and death. Out of them 1328 country pupils had become ill, and 298 died. 1682 town pupils had also become ill, and 425 of them died. Vasa Pelagić stated that the bad health conditions of the young were due to unsanitary school buildings, bad residential places and the very bad nutrition.

The author spoke in favour of the introduction of physical exercises in schools starting from ice-skating and even swimming in swimming pools and rivers, up to other athletic sports. Further more, he also spoke in favour of giving lectures in the open air during nice weather, and of plenty of vegetation in the school yards for pupils could have more opportunities to stay in the fresh air. Pelagić discusses the importance of vegetarian diet as a source of good health in young people, and so he advises the food to be consisted of nowadays known sorts of vegetable and fruit. He states that the healthy correct nutrition is a very important fact of national welfare and health.

The value of Pelagić's conceptions mentioned above on sport, diet, dwelling and school teaching reform is such that it can be actual even now, at the present time.